UDK 37.015.3:373.2

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNI TAKOMILLASHTIRISH

Xolmirzayeva Gulbahor Bahodirovna,
“University of Economics and Pedagogy” NOTM
Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimining rivojlanishi faqat bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash yoki ularga dastlabki bilimlarni berish bilan belgilanmaydi. Zamonaviy maktabgacha ta’lim bolaning jismoniy, ijtimoiy-hissiy, kommunikativ, bilish va ijodiy rivojlanishini ta’minlaydigan yaxlit pedagogik muhitni yaratishni talab etmoqda. Mazkur jarayonning markazida esa bola bilan bevosita kundalik munosabatga kirishadigan tarbiyachi turadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim sifatini oshirish masalasini tarbiyachining psixologik holati, kasbiy barqarorligi, emotsional kompetensiyasi va refleksiv tayyorgarligidan ajratib o‘rganish mumkin emas.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda maktabgacha ta’lim tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan huquqiy, tashkiliy va metodik islohotlar izchil davom etmoqda. Jumladan, 2019-yil 16-dekabrdagi O‘RQ-595-son “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun, 2020-yil 22-dekabrdagi Vazirlar Mahkamasining 802-son qarori bilan tasdiqlangan maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti hamda maktabgacha ta’lim mazmunini takomillashtirishga qaratilgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlar mazkur tizimning tashkiliy-pedagogik asoslarini belgilab bermoqda.

Ayniqsa, 2025-yil 8-iyuldagi Vazirlar Mahkamasining 423-son qarori bilan maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagogining kasbiy standarti tasdiqlangani tarbiyachining kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarni kompetensiyaviy nuqtayi nazardan yanada kuchaytirdi. Mazkur yondashuv tarbiyachidan faqat metodik bilimlarga ega bo‘lishni emas, balki bolalarning individual va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, samarali kommunikatsiyani yo‘lga qo‘yish va o‘z faoliyatini refleksiv baholashni ham talab etadi.

Shuningdek, 2024-yil 14-noyabrda qabul qilingan O‘RQ-996-son “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolaning psixologik xavfsizligini ta’minlash masalasini yanada dolzarblashtirdi. Mazkur huquqiy yondashuvda jismoniy va jinsiy zo‘ravonlik bilan bir qatorda ruhiy zo‘ravonlik, g‘amxo‘rlik ko‘rsatmaslik, ekspluatatsiya va bulling kabi holatlarga ham e’tibor qaratilgan. Demak, tarbiyachining bolaning emotsional holatini anglay olishi, xavf omillarini o‘z vaqtida aniqlashi va zarur hollarda tegishli

mutaxassisga murojaat qilishi zamonaviy pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Maktabgacha ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning yana bir muhim yo‘nalishi ta’lim mazmunini takomillashtirish bilan bog‘liq. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturining takomillashtirilgan nashri bolaning rivojlanishini kompleks tashkil etish, uning individual ehtiyojlarini hisobga olish, ta’lim-tarbiya jarayonini bola shaxsiga yo‘naltirish va kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari amaliyotida psixologik xizmat ko‘pincha bola bilan bog‘liq muammolarni aniqlash, ota-onalarga maslahat berish yoki ayrim muammoli holatlarda psixologik yordam ko‘rsatish bilan chegaralanib qolishi mumkin. Bunday yondashuvning asosiy cheklovi shundaki, unda tarbiyachining o‘zi psixologik xizmatning faol subyekti sifatida yetarlicha ko‘rilmaydi. Holbuki, tarbiyachi maktabgacha ta’lim tashkilotida bolaning kundalik psixologik muhitini shakllantiruvchi asosiy shaxs hisoblanadi.

Tarbiyachining emotsional holati, kommunikativ uslubi, nizoli vaziyatlarga munosabati, pedagogik empatiyasi va kasbiy stress darajasi guruhdagi psixologik iqlimga bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarining kasbiy faoliyatida psixologik xizmatni an’anaviy “muammoni aniqlash va maslahat berish” modelidan profilaktika, erta diagnostika, individual psixologik qo‘llab-quvvatlash va refleksiv rivojlanishga asoslangan tizimli modelga o‘tkazish muhimdir.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarining kasbiy faoliyatida psixologik xizmatni takomillashtirish, avvalo, tarbiyachining emotsional kompetensiyasi, kommunikativ qobiliyati, kasbiy barqarorligi va refleksiv imkoniyatlarini rivojlantirish mexanizmlarini asoslashni talab etadi.

Bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Tizimli yondashuv psixologik xizmatni alohida tadbirlar yig‘indisi sifatida emas, balki diagnostika, profilaktika, maslahat, korreksiya, rivojlantirish va monitoringni o‘z ichiga oluvchi yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv tarbiyachining psixologik bilimlarini uning real pedagogik vaziyatlarda amaliy qo‘llay olish qobiliyati bilan bog‘laydi. Bunda nazariy bilimlarning o‘zi yetarli bo‘lmay, ularni bola bilan muloqot, nizoli vaziyatlar, ota-onalar bilan hamkorlik va guruhdagi psixologik muhitni boshqarishda qo‘llash ko‘nikmasi ham shakllantirilishi lozim.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa har bir tarbiyachining individual psixologik xususiyatlari, kasbiy ehtiyojlari, emotsional holati va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Bu yondashuv psixologik yordamni bir xil shaklda emas, balki individual ehtiyojlardan kelib chiqib tashkil etishga imkon beradi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvda bo‘lajak tarbiyachining psixologik tayyorgarligi real kasbiy vaziyatlar asosida shakllantiriladi. Bunda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, rolli o‘yinlar, keyslar, treninglar, muammoli vazifalar va refleksiv mashg‘ulotlardan foydalanish samarali natija berishi mumkin.

Shuningdek, zamonaviy ta’lim sharoitida raqamli-transformatsion yondashuv ham psixologik xizmatni takomillashtirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu yondashuv doirasida elektron diagnostika, raqamli monitoring, masofaviy maslahat, elektron refleksiya kundaligi va individual rivojlanish xaritalaridan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda.

Bo‘lajak tarbiyachining kasbiy faoliyatida psixologik xizmatni tashkil etishda uning uchta asosiy darajasini ajratish mumkin: profilaktik, diagnostik-monitoring va individual rivojlantiruvchi-korreksion darajalar.

Profilaktik darajada tarbiyachilarning kasbiy zo‘riqishi, emotsional charchashi, kommunikativ qiyinchiliklari va nizoli vaziyatlarga moyilligini kamaytirishga qaratilgan psixologik ma’rifat, trening va refleksiv mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Bunday faoliyat muammo yuzaga kelgandan keyin yordam ko‘rsatishdan ko‘ra, uning oldini olishga yo‘naltirilishi bilan ahamiyatlidir.

Diagnostik-monitoring darajasida tarbiyachining psixologik holati, kasbiy stress darajasi, emotsional barqarorligi, kommunikativ kompetensiyasi va kasbiy motivatsiyasi davriy ravishda o‘rganiladi. Bunda diagnostika natijalari “yaxshi” yoki “yomon” tarzida baholanishi emas, balki psixologik yordamga bo‘lgan ehtiyojni erta aniqlash va individual qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishini belgilash uchun xizmat qilishi lozim.

Individual rivojlantiruvchi-korreksion darajada aniqlangan muammolarga mos ravishda psixologik maslahat, individual suhbat, stressni boshqarish mashg‘ulotlari, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, konfliktlarni konstruktiv hal etish ko‘nikmalarini shakllantirish va refleksiv mashg‘ulotlar tashkil etiladi.

Mazkur uch darajali yondashuv psixologik xizmatni faqat muammo mavjud bo‘lgan holatlarda ko‘rsatiladigan yordamdan rivojlantiruvchi va profilaktik tizimga aylantirish imkonini beradi.

Maktabgacha ta’lim tarbiyachisi o‘z kasbiy faoliyatida bir vaqtning o‘zida bir nechta murakkab vazifalarni bajaradi. U bolalar bilan ishlaydi, ota-onalar bilan muloqot qiladi, metodik talablarni bajaradi, ta’limiy faoliyatni rejalashtiradi, guruhdagi munosabatlarni boshqaradi va bolaning rivojlanishini kuzatadi.

Shu sababli tarbiyachining kasbiy faoliyatida emotsional barqarorlik, pedagogik empatiya, stressga chidamlilik, kommunikativ kompetensiya, konfliktlarni konstruktiv boshqarish, kasbiy refleksiya, o‘z-o‘zini boshqarish va kasbiy motivatsiya alohida ahamiyat kasb etadi.

Emotsional barqarorlik tarbiyachiga turli pedagogik vaziyatlarda o‘z hissiyotlarini nazorat qilish va bolalarga nisbatan vaziyatga mos munosabat bildirish imkonini beradi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarning xulq-atvori ko‘pincha bevosita emotsional

reaksiyalar bilan namoyon bo‘lishini hisobga olsak, tarbiyachining vazminligi muhim kasbiy sifat sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik empatiya bolaning kechinmalari, ehtiyojlari va individual xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Empatik yondashuv bolaning o‘zini xavfsiz his qilishi, tarbiyachi bilan ijobiy munosabat o‘rnatishi va ta’lim-tarbiya jarayonida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi.

Stressga chidamlilik tarbiyachining kasbiy zo‘riqish sharoitida o‘z faoliyatini barqaror davom ettirishiga xizmat qiladi. Kasbiy stressning ortib borishi esa emotsional charchash, kommunikativ qiyinchiliklar va pedagogik munosabatlarning susayishiga olib kelishi mumkin.

Kommunikativ kompetensiya tarbiyachining bolalar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o‘rnatishini ta’minlaydi. Konfliktlarni konstruktiv boshqarish ko‘nikmasi esa nizoli vaziyatlarni kuchaytirmasdan, ularni pedagogik maqsadga muvofiq tarzda hal etishga yordam beradi.

Kasbiy refleksiya tarbiyachining o‘z faoliyati, xatti-harakatlari va pedagogik qarorlarini tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Refleksiv qobiliyat rivojlangan tarbiyachi o‘zining kuchli va rivojlantirilishi zarur jihatlarini anglab, kasbiy faoliyatini takomillashtirishga intiladi.

Mazkur sifatlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi bolaning xulq-atvorini noto‘g‘ri talqin qilish, pedagogik vaziyatlarga haddan tashqari emotsional reaksiya bildirish yoki guruhda psixologik noqulay muhit yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida psixologik xizmatning samaradorligini oshirish uchun uning mazmunini tarbiyachi faoliyatining real ehtiyojlari bilan bog‘lash lozim. Bunda psixolog va tarbiyachi o‘rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyatga ega.

Psixolog tarbiyachini faqat diagnostika natijalari bilan tanishtiruvchi yoki muammoli vaziyatlarda maslahat beruvchi mutaxassis sifatida emas, balki kasbiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi hamkor sifatida faoliyat yuritishi maqsadga muvofiq.

Psixologik xizmat doirasida quyidagi yo‘nalishlarni izchil amalga oshirish mumkin:

tarbiyachilarning psixologik savodxonligini oshirish;
emotsional kompetensiyani rivojlantirish;
stressni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish;
pedagogik empatiyani rivojlantirish;
kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish;
konfliktlarni konstruktiv hal etish usullarini o‘rgatish;
kasbiy refleksiyani rivojlantirish;
emotsional charchashning oldini olish;
bolalarning individual psixologik xususiyatlarini anglash ko‘nikmalarini shakllantirish;

ota-onalar bilan samarali psixologik-pedagogik hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

Bunday tizimning muhim jihati shundaki, psixologik xizmat faqat tarbiyachidagi muammoni aniqlashga emas, balki uning kasbiy salohiyatini rivojlantirishga ham yo‘naltiriladi.

Ta’lim tizimining raqamlashtirilishi psixologik xizmatning mazmun va shakllarini ham takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli vositalardan psixologik monitoring, qayta aloqa va refleksiv faoliyatni tashkil etishda foydalanish mumkin.

Masalan, tarbiyachining kasbiy holatini davriy o‘rganish uchun elektron so‘rovnomalar, qisqa refleksiv anketalar va individual rivojlanish xaritalaridan foydalanish mumkin. Bunday vositalar yordamida kasbiy zo‘riqish, emotsional holat, kommunikativ qiyinchiliklar va psixologik yordamga ehtiyojni muntazam kuzatish imkoniyati yaratiladi.

Biroq raqamli diagnostika psixologning professional faoliyatini to‘liq almashtirmasligi kerak. Uning asosiy vazifasi mutaxassisga dastlabki ma’lumotlarni tizimlashtirish, dinamikani kuzatish va individual psixologik yordam yo‘nalishlarini belgilashda ko‘maklashishdan iborat bo‘lishi lozim. Psixologik ma’lumotlarning maxfiyligi, ulardan foydalanishning etik va huquqiy me’yorlariga rioya qilish ham muhim shart hisoblanadi.

Xulosa. Maktabgacha ta’lim tizimining zamonaviy rivojlanish bosqichi ta’lim mazmunini yangilash bilan bir qatorda pedagogning psixologik barqarorligi va kasbiy farovonligini ta’minlashni ham talab qilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonining bevosita tashkilotchisi bo‘lgan tarbiyachining psixologik holati guruhdagi ijtimoiy-emotsional muhit va pedagogik munosabatlar sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda maktabgacha ta’limning normativ-huquqiy bazasi takomillashib borayotgani, pedagogning kasbiy standarti joriy etilishi, bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish bo‘yicha yangi huquqiy mexanizmlarning shakllanishi, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturining takomillashtirilishi va ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning kengayishi psixologik xizmat oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda.

Shu nuqtayi nazardan, psixologik xizmatni faqat muammo yuzaga kelganda ko‘rsatiladigan maslahat bilan cheklash zamonaviy maktabgacha ta’lim talablariga to‘liq javob bermaydi. Uning mazmuni profilaktika, erta diagnostika, monitoring, individual psixologik qo‘llab-quvvatlash, rivojlantirish, refleksiya va qayta baholashni qamrab oladigan yaxlit tizimga aylanishi lozim.

Bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida psixologik xizmatning mazmunini kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asosida tashkil etish ularning emotsional barqarorligi, kommunikativ kompetensiyasi, pedagogik empatiyasi va kasbiy refleksiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada tarbiyachi nafaqat ta’lim-tarbiya jarayonining tashkilotchisi, balki bolaning psixologik

xavfsizligi va ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi muhim subyekt sifatida shakllanadi.

Shunday qilib, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida psixologik xizmatni takomillashtirishning istiqbolli modeli profilaktik, diagnostik-monitoring va individual rivojlantiruvchi-korreksion yo‘nalishlarning o‘zaro uyg‘unligiga asoslanishi lozim. Mazkur yondashuv tarbiyachining kasbiy faoliyatini psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash, bolalar uchun qulay psixologik muhit yaratish hamda maktabgacha ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-son Qonuni. 2019-yil 16-dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-996-son Qonuni. 2024-yil 14-noyabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son “Maktabgacha ta’lim-tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-iyuldagi 423-son “Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagogining kasbiy standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. – Toshkent, 2022.
7. Xolmirzayeva G.B. Bo‘lajak tarbiyachilarda tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirishda integrativ yondashuvning o‘rni // Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal. – 2025. – 2(4.1). – B. 634–635.
8. Xolmirzayeva G.B. Bo‘lajak tarbiyachilarda empatiya hissini shakllantirishning nazariy asosi // Maktabgacha va maktab ta’limi. – Toshkent, 2026. – №5(1). – B. 452–457.